

Характар сацыяльных праграмных палажэнняў партый сацыялістычнай арыентацыі у Беларусі ў канцы XIX – пачатку XXст.

Шматвяковы вопыт гісторыі чалавечтва паказвае, што палітычныя партыі ў сучасным разуменні ўзніклі і ўзнікаюць у грамадстве, якое мае выяўленую сацыяльна-класавую структуру. У такім грамадстве палітычныя партыі выступаюць як найбольш актыўная і арганізаваная частка грамадскага пласта, альбо класа, якія выяўляюць і фармулююць яго інтарэсы.

Упершыню ў Еўропе палітычныя партыі ўзніклі ў эпоху буржуазных рэвалюцый. У сваім развіцці яны пераўтварыліся ў даволі шырокія аб'яднанні, якія мелі праграму, статут, пабудаваную на іх падставе партыйную структуру, а таксама масавую базу ў асобе тых людзей, якія галасуюць за прадстаўнікоў партый на выбарах.

Расія хаця і лічылася еўрапейскай краінай, аднак буржуазнай рэвалюцыі пазбегла аж да пачатку XX ст. Таму ўзнікненне і фарміраванне тут палітычных партый адбывалася не толькі значна пазней па часе, але і ў своеасаблівых палітычных умовах, якія былі звязаны з захаваннем царскай самадзяржаўнай улады, і тады, калі краіна з 60-х гадоў XIX ст. уступіла на шлях капіталістычнага развіцця.

Асаблівасці ўзнікнення і афармлення палітычных партый у Расіі да рэвалюцыі 1905 – 1907 гг. абумоўліваліся наступнымі фактарамі: 1) адсутнасцю палітычных свабод у краіне і афіцыйнай забаронай дзейнасці палітычных партый; 2) уплывам краін Захаду, у якіх палітычныя партыі ў XIX ст. набылі вялікую вагу і сталі важным фактарам грамадска-палітычнага жыцця; 3) асаблівасцямі сацыяльна-класавай структуры расійскага грамадства на этапе палітычнага развіцця краіны.

У розных частках і рэгіёнах Расіі названыя фактары выяўляліся па-рознаму. У гэтых адносінах асаблівую цікавасць уяўляе сабою Паўночна-Заходні край Расійскай імперыі. У працах як савецкіх, так і постсавецкіх гісторыкаў характар праграмных палажэнняў партый сацыялістычнага кірунку адносна Беларусі на мяжы XIX – XX стст. спецыяльна ў якасці

навуковага пытання не ставіўся, а таму і не знайшоў адлюстравання ў беларускай гістарыяграфіі. Між тым адзначаныя вышэй фактары, што абумоўлівалі асаблівасці працэсу стварэння палітычных партый у Расіі і адбіваліся на характары іх сацыяльных праграмных палажэнняў, у Беларусі праяўляліся па-свойму. Перш за ўсё палітычны рэжым у беларускім краі ў тых гадах характарызаваўся асаблівай жорсткасцю. Пасля падаўлення паўстання 1863 – 1864 гг. у Польшчы і на тэрыторыях, якія да яе прылягалі, тут фактычна дзейнічалі паліцэйскія метады кіравання [1, с. 103]. Таму ўмовы ўтварэння і дзейнасці нелегальных партый былі даволі складанымі.

З другога боку, геаграфічная і гістарычная блізкасць гэтага рэгіёна да капіталістычных краін Захаду накладвала адбітак як на працэс узнікнення, так і на характар дзейнасці палітычных партый у гэтым краі. Як вядома, у другой палове XIX ст. хуткае распаўсюджанне на Захадзе атрымала новае вучэнне — марксізм, ці рабочы сацыялізм. У Расіі ў той час шмат хто звязваў з ім адзіна магчымы шлях вываду краіны з глыбокага крызісу. Разам з тым кожная нацыя імкнулася прыстасаваць марксісцкую дактрыну да сваіх інтарэсаў. Таму вядучае месца ў ліку сацыяльных праграмных палажэнняў першых партый сацыялістычнага кірунку ў Паўночна-Заходнім краі і Польшчы займала нацыянальнае пытанне.

Адной з такіх партый, якая распаўсюджвала свой уплыў на Заходнюю Беларусь, з'яўлялася Польская сацыялістычная партыя (ППС). Яна была створана ў 1892 г. на з'ездзе польскіх сацыял-дэмакратаў у Парыжы. Пераход да новага грамадства сацыялістычнага тыпу партыя звязвала толькі з набыццём Польшчай незалежнасці, таму выступала супраць адзінства з расійскім рэвалюцыйным рухам [2, с. 465 – 467]. Гэта паслужыла прычынай расколу партыі.

Ужо ў 1893 г. ад ППС аддзялілася невялікая частка членаў партыі, якія ўтварылі партыю Сацыял-Дэмакратыя Каралеўства Польскага (СДКП). У аснову барацьбы яна паставіла не дасягненне палітычнай незалежнасці Польшчы, а заваяванне палітычнай улады пралетарыятам. Яе праграма за

мэту барацьбы ставіла звяржэнне царызму і ўтварэнне ў Расіі дэмакратычнай рэспублікі, складовай часткай якой павінна была стаць Польшча. Гэта азначала, што ў сацыял-дэмакратычным руху Расійскай імперыі намецілася лінія на падпарадкаванне задач сацыяльнай рэвалюцыі палітычным пераўтварэнням пад сцягам палітычнай рэвалюцыі. У далейшым большавікі гэтую ідэю ўзвялі да абсалюту, абвясціўшы, што галоўнай мэтай сацыяльнай рэвалюцыі з'яўляецца ўстанаўленне дыктатуры пралетарыяту. Пры гэтым падразумявалася ўстанаўленне дыктатуры палітычнай партыі (РСДРП), якая выступала ад імя пралетарыяту.

Курс на палітызацыю сацыялістычнай рэвалюцыі і перанос вырашэння асноўных сацыяльных пытанняў рэвалюцыі на паслярэвалюцыйнае пераўсталяванне грамадства стаў асновай да аб'яднання ў 1900 г. СДКП і Рабочага Саюза Літвы і ўтварэння новай партыі – Сацыял-Дэмакратыя Каралеўства Польскага і Літвы [2, с. 568 – 571]. У 1906 г. гэта партыя аб'ядналася з РСДРП. Згодна з пагадненнем, дасягнутым на IV з'ездзе РСДРП, СДКПіЛ увайшла ў агульнарасійскую сацыял-дэмакратычную партыю ў якасці адзінай тэрытарыяльнай арганізацыі [3, с. 15].

Такім чынам, уплыў сацыял-дэмакратычнага руху еўрапейскіх краін, асабліва Германіі, на Паўночна-Заходні край і Польшчу вызначыўся перш за ўсё ў тым, што ўзнікненне і афармленне палітычных партый тут пачалося раней, чым у іншых рэгіёнах Расійскай імперыі. Разам з тым не ўсе яны маглі стаць выразнікамі нацыянальных інтарэсаў тых народаў, прадстаўнікамі якіх з'яўляліся. У частцы з іх перавагу браў інтэрнацыяналізм, які стаў галоўным сродкам у руках большавікоў па пераўтварэнню Расійскай імперыі ў Савецкую з поўным захаваннем яе сутнасці.

Што тычыцца непасрэдна Беларусі, то галоўныя асаблівасці руху, звязанага са стварэннем і дзейнасцю тут палітычных партый у канцы XIX – пачатку XX стст., вызначыліся перш за ўсё яе сацыяльна-эканамічным становішчам. Сярод іншых рэгіёнаў краіны яе вылучала не тое, што пануючай галіной эканомікі была сельская гаспадарка, а шматнацыянальнае

насельніцтва. Такое сустракалася і ў многіх іншых рэгіёнах. Асабліва ж Беларусі з'яўлялася тое, што беларусы, якія складалі ў канцы XIX ст. каля 80 % насельніцтва, больш як на 90 % з'яўляліся сялянамі. Нацыянальныя меншасці ў Беларусі складалі рускія – 5 %, палякі – 2,3 %, яўрэі – каля 14 %. Аднак пражывалі яны (а яўрэі амаль усе) у асноўным у гарадах і мястэчках [4, с. 55]. Гэта азначала, што карэнная нацыя – беларусы – складала сельскае насельніцтва, а нацыянальныя меншасці – гарадское і местачковае. Атрымалася так, што падзел насельніцтва па нацыянальнай прыкмеце супадаў з падзелам па адной з важнейшых сацыяльных прыкмет, а менавіта па віду гаспадарчай дзейнасці. Сельскай гаспадаркай займаліся ў асноўным беларусы, а ў прамысловасці, гандлі і на дзяржаўнай службе былі пераважна прадстаўнікі нацменшасцяў. У цэлым сярод 290 тыс. рабочых, занятых у прамысловасці, гандлі, на транспарце і сродках сувязі, а таксама ў якасці хатняй прыслугі і падзёншчыкаў (гарадскіх) па 5-ці заходніх губернях на канец XIX ст. 60 % складалі яўрэі, 17 – беларусы, па 10 % – палякі і рускія і каля 4 % – прадстаўнікі іншых нацменшасцяў [5, с. 29].

Сярод буйной буржуазіі ў Беларусі ў гэтыя гады яўрэі складалі 44,7 %; палякі – 32,4; рускія – 15,8; беларусы – 2,7; немцы – 2,1; латышы – 1,8; іншыя – 0,5 % [6, с. 137]. Гэтыя паказчыкі сведчаць аб эканамічным нераўнапраўі беларускай нацыі, што існавала ў той час. Вузкасць пластоў беларускай буржуазіі, нізкая ступень іх заможнасці рабілі нацыянальную кансалідацыю зусім не забяспечанай матэрыяльна. Не склаліся да канца XIX ст. і неабходныя перадумовы для фарміравання беларускіх нацыянальных партый сацыялістычнай арыентацыі.

Найбольш спрыяльнымі ў гэтых адносінах былі ўмовы для яўрэяў, якія складалі большасць насельніцтва гарадоў і мястэчкаў Беларусі. Ужо ў пачатку 1890-х гг. тут узніклі асветніцкія гурткі і стачачныя касы яўрэйскіх рамеснікаў і рабочых. У 1897 г. у Вільні адбыўся Устаноўчы з'езд прадстаўнікоў груп яўрэйскай сацыял-дэмакратыі Вільні, Мінска, Беластока, Варшавы, Віцебска, якія заснаваў Бунд (Усеагульны яўрэйскі рабочы саюз у

Літве, Польшы і Расіі). Пазней цэнтрам Бунда стаў Мінск. У 1998 г. Бунд удзельнічаў у падрыхтоўцы і правядзенні I-га з'езда РСДРП, увайшоў у яго склад як арганізацыя, аўтаномная ў пытаннях, якія закраналі яўрэйскі пралетарыят [2, с. 92]. Узніклі ў той час і дзейнічалі ў Беларусі і іншыя яўрэйскія палітычныя партыі. Аднак гэта не спрыяла фарміраванню беларускага нацыянальнага палітычнага ядра. Што тычылася сацыяльных праграмных палажэнняў гэтых партый, то і яны абмяжоўваліся пераважна рашэннем праблем яўрэяў як у Расіі, так і ў сусветным маштабе. А прызнанне галоўнай яўрэйскай партыяй у Беларусі – Бундам ідэалогіі і праграмных мэтай РСДРП у якасці ўласнай мэты барацьбы за перамогу сацыялістычнай рэвалюцыі азначала, што сацыяльныя праблемы падпарадкоўваліся імі палітычнай барацьбе за звяржэнне існуючай улады метадам насільных дзеянняў. У 1903 г. на II з'ездзе РСДРП Бунд выйшаў з яе складу, каб захаваць незалежнасць. Аднак палітычную рэвалюцыю па-ранейшаму ставіў вышэй за сацыяльную.

Першай беларускай нацыянальнай партыяй з'явілася Беларуская сацыялістычная грамада (БСГ). Яна была ўтворана зімою 1902 – 1903 гг. у Мінску. Стваральнікамі выступілі браты А.І. Луцкевіч (А.Новіна) і І.І. Луцкевіч, В.Ю. Ластоўскі, К. Кастравіцкі (К. Каганец), А. Бурбіс, В. Іваноўскі, Ф. Умястоўскі, А. Пашкевіч (Цётка) і інш.

На I з'ездзе ў 1903 г. БСГ прыняла праграму, у якой канчатковай мэтай абвясціла знішчэнне капіталістычнага ладу і пераход у грамадскую ўласнасць зямлі, сродкаў вытворчасці і камунікацый. Першаснай задачай было абвешчана звяржэнне царызму ва ўзаемадзеянні з «пралетарыятам усіх народаў Расійскай дзяржавы». Па аграрным пытанні праграма патрабавала ліквідацыі прыватнай зямельнай уласнасці, абвешчала права кожнага чалавека на апрацоўку зямлі «сваімі рукамі без выкарыстання чужой працы» і заяўляла пра неабходнасць адначасовай прапаганды «ідэі ўсебаковага кааперавання і таварыстваў» з мэтай пераходу да «сацыялістычнай гаспадаркі». У праграме былі патрабаванні 8-гадзіннага рабочага дня,

вызначэння мінімуму зароботнай платы, роўнай платы пры роўнай працы, бясплатнай медыцынскай дапамогі і інш. Праграма мела дэвіз «Працавітая бедната ўсіх краёў, злучайся!» [7, с. 311].

У пракламацыях 1905 г. БСГ выступала за ўсталяванне ў Расіі федэратыўнай дэмакратычнай рэспублікі з агульным сеймам (Канстытуцыйным сходам) для ўсіх народаў і за наданне кожнаму народу права мець свой сейм, які «вёў бы яго справы». Па аграрным пытанні БСГ прапагандавала эсэраўскую ідэю сацыялізацыі зямлі і ўраўняльнага землекарыстання. Сяляне заклікаліся да захопу зямель, казны, цара і памешчыкаў сілай, да барацьбы з царскімі войскамі.

У сакавіку 1905 г. БСГ разам з эсэрамі арганізавала ў Мінску сялянскі з'езд, які падтрымаў яе платформу і стварыў Беларускае сялянскае саюз. У студзені 1906 г. у Мінску адбыўся II з'езд БСГ, на якім была прынята новая праграма і арганізацыйны статут, выбраны ЦК у складзе пяці чалавек. Для Беларусі Грамада патрабавала дзяржаўнай аўтаноміі з мясцовым сеймам у Вільні. З'езд адмовіўся ад эсэраўскай ідэі сацыялізацыі зямлі і прыняў тэзіс аб утварэнні абласнога зямельнага фонду з казённых, удзельных, царкоўных, памешчыцкіх зямель і надзяленні сялян зямлёй на правах пажыццёвай арэнды [2, с. 62].

Першы друкаваны орган БСГ і адначасова першае легальнае перыядычнае выданне на беларускай мове – газета «Наша доля» – выйшла ў верасні 1906 г. У лістападзе 1906 г. БСГ пачала выдаваць легальную газету на беларускай мове «Наша ніва», публікацыі якой звязвалі рашэнне асноўных сацыльна-эканамічных пытанняў не з рэвалюцыяй, а з дзейнасцю Дзяржаўнай думы.

Хаця БСГ узнікла пазней за іншыя вядомыя нацыянальныя партыі ў Беларусі, канцэптуальна яна з самага пачатку аказалася бліжэй, чым яны, да еўрапейскай сацыял-дэмакратыі. Яе адрозніваў больш памяркоўны падыход да класавага прынцыпу ў арганізацыі і дзейнасці партыі, прызнанне перавагі

сацыяльнай рэвалюцыі над палітычнай, звязанай з насільным захопам улады сацыялістамі.

Такім чынам, сацыяльныя праграмы левых партый, як агульнарасійскіх, так і нацыянальных, на рубяжы XIX – XX стст. у Беларусі ў большасці сваёй ставіліся ў прамую залежнасць ад перамогі сацыялістычнай рэвалюцыі. На гэтай падставе шлях сацыяльных рэформ, нягледзячы на прамую зацікаўленасць шырокіх працоўных мас, прызнаваўся імі непрадукцыйным і неадпаведным палітычным мэтам. Гэта было тое галоўнае, што вылучала расійскую сацыял-дэмакратыю з агульнаеўрапейскага кантэксту і вывела яе на шлях экстрэмізму і насілля. Сярод нешматлікіх сацыялістычных партый у Расійскай імперыі, якія занялі прамежкавае становішча паміж еўрапейскай і расійскай сацыял-дэмакратыяй у вырашэнні сацыяльных праблем працоўных, была Беларуская сацыялістычная грамада. Хаця з 1907 г. яна спыніла сваю нелегальную дзейнасць, яе арганізатар і лідары сканцэнтравалі сваю ўвагу на выпуску газеты «Наша ніва» [2, с. 63]. На яе старонках упершыню знайшла афармленне нацыянальная ідэя, быў вызначаны шлях барацьбы за беларускую дзяржаўнасць і нацыянальнае адраджэнне.

Літаратура

1. Шыбека, З. Нарысы гісторыі Беларусі (1795—2002) / З. Шыбека. — Мн.: “Энцыклапедыкс”, 2003. — 490 с.
2. Политические партии России. Конец XIX — первая треть XX века. // Энциклопедия. — Москва: РОССПЭН, 1996. — 872 с., илл.
3. Программы политических партий России. Конец XIX—XX вв. //— Москва: РОССПЭН, 1995. — 464 с.
4. Белорусская Советская Социалистическая Республика. – Минск: Главная редакция Белорусской Советской Энциклопедии, 1978. — 616 с.
5. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. / рэдкал: М.В. Біч [і інш.]. — Мінск:

Беларуская энцыклапедыя, 1993—2003. — Т. 6: кніга 1 / Г.П. Пашкоў (галоўны рэд) [і інш.]. — 2001. — 591 с.

6. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. / рэдкал: М.В. Біч [і інш.]. — Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 1993—2003. — Т. 2 / Б.І. Сачанка (галоўны рэд) [і інш.]. — 1994. — 537 с.

7. Гісторыя Беларусі: у 6 т.— Мн.: Экаперспектыва, 2005. – Т. 4. Беларусь у складзе Расійскай імперыі (канец XVIII — пачатак XX ст.).

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ